

Fysieke bestraffing van kinderen; een inventarisatie van wettelijke verboden in vier Europese landen

K. Kooijman, I. ten Berge, A. Oostveen

Utrecht, NIZW, 2003

Bestellingen: NIZW, tel. 030 2306607, fax 030 2306491, e-mail: bestel@nizw.nl

Kenmerk: **EWB 02.084**

Samenvatting

Het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn (NIZW) heeft van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Justitie de opdracht gekregen een inventarisatie te maken van wettelijke normstellingen waarmee het gebruik van iedere vorm van geweld bij de opvoeding van kinderen wordt tegengegaan. Het betreft wettelijke regelingen zoals die bestaan in een aantal Europese landen. De inventarisatie moet een bijdrage leveren aan de maatschappelijke en politieke discussie die in Nederland gaande is omtrent de zin en wenselijkheid van het invoeren van een soortgelijke wettelijke normstelling in ons land.

De vragen die in deze inventarisatie centraal staan zijn:

1. Hoe is het tegengaan van geweld tegen kinderen wettelijk geregeld?
2. Wat is het doel van de wettelijke regelingen en welke argumenten lagen ten grondslag aan de totstandkoming daarvan?
3. Welke randvoorwaardelijke acties zijn gevoerd rond en na de wetswijziging?
4. Wat is er bekend over de effectiviteit van de wettelijke regelingen?

Gezien de doelstelling en vraagstellingen is gekozen voor een beschrijvend onderzoek. De benodigde gegevens zijn verzameld door bronnenonderzoek (literatuur en websites) en interviews met diverse sleutelfiguren per land. Deze interviews zijn gedeeltelijk telefonisch uitgevoerd, aan de hand van een toegestuurde vragenlijst, en gedeeltelijk via e-mail. Daaropvolgend is nog bij diverse andere informanten aanvullende informatie ingewonnen. In overleg met de begeleidingscommissie zijn vier landen geselecteerd die een wettelijke normstelling tot het tegengaan van iedere vorm van geweld bij het opvoeden van kinderen hebben ingevoerd. Belangrijke criteria waren: vergelijkbaarheid met de Nederlandse culturele context, enige geografische spreiding tussen Scandinavische en Midden-Europese landen, een invoeringstermijn van ten minste twee jaar geleden en (in samenhang hiermee) een te verwachten beschikbaarheid van evaluatie- of effectgegevens. Dit leidde uiteindelijk tot een keuze voor de volgende vier landen (in chronologische volgorde van invoering): Zweden, Oostenrijk, Denemarken en Duitsland. Om meer zich te krijgen op argumenten om (vooralnog) geen wettelijke regeling in te voeren hebben wij tevens een beschrijving opgenomen van de recente discussie op dit punt in Engeland.

De wettelijke bepalingen

Zweden

Zweden kent sinds 1979 de volgende bepaling, opgenomen in de Föräldrabalken (= Regeling Ouderlijk Gezag, 6, 1): *Kinderen hebben recht op zorg, veiligheid en een goede opvoeding. Kinderen moeten worden behandeld met respect voor hun persoon en eigen karakter en mogen niet worden onderworpen aan lichamelijke straf of andere krenkende behandeling.* Deze bepaling kan worden gezien als de laatste in een reeks van stappen die in de afgelopen eeuw zijn gezet om kinderen tegen het gebruik van geweld in de opvoeding bescherming te bieden. Het wettelijk verbod is een bepaling van burgerlijk recht. Op schending hiervan zijn geen sancties gesteld.

Oostenrijk

In Oostenrijk is in 1989 de volgende bepaling van kracht geworden in het Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (3, 146a): *Het minderjarige kind moet de voorschriften van de ouders volgen. De ouders hebben bij hun voorschriften en het doen opvolgen daarvan rekening te houden met de leeftijd, ontwikkeling en persoonlijkheid van het kind; het gebruik van geweld en het toebrengen van fysiek of geestelijk leed zijn ontoelaatbaar.*

Naar dit wetsartikel wordt verwezen als het *Züchtigungsverbot*. Ook de Oostenrijkse wetsgeschiedenis laat een evolutie zien waar het de invoering van wettelijke bepalingen betreft, die de stapsgewijze uitbanning van geweld tegen kinderen en tussen gezinsleden beogen. Het wettelijk verbod op het gebruik van geweld bij het opvoeden is een bepaling van burgerlijk recht. Aan overtreding ervan kunnen civielrechtelijke consequenties worden verbonden, in die zin dat het gebruik van geweld bij de opvoeding van kinderen meegewogen wordt bij de bepaling door de rechter van de wettelijke relatie tussen ouders en kinderen bij het herroepen of beperken van het voogdijschap. Aan de overtreding van het verbod zijn geen strafrechtelijke sancties verbonden.

Denemarken

Denemarken kent sinds 1997 de volgende wettelijke bepaling, opgenomen in de Lov om forældremyndighed og samvaer (= Wet betreffende Ouderlijk Gezag en Omgang, 2.2.): *Het kind heeft recht op zorg en veiligheid. Het zal worden behandeld met respect voor zijn persoonlijkheid en mag niet worden onderworpen aan fysieke straf of andere krenkende behandeling.*

De invoering van dit verbod is te beschouwen als het sluitstuk van een reeks van wettelijke maatregelen die in de loop van de vorige eeuw in Denemarken zijn ingevoerd. De wetsgeschiedenis geeft een evolutie te zien voor wat betreft het stapsgewijs terugdringen van geweld tussen mannen en vrouwen en tussen volwassenen en kinderen. Het wettelijk verbod is een bepaling van burgerlijk recht. Op de schending hiervan zijn geen sancties gesteld.

Duitsland

Duitsland kent sinds 2000 de volgende wettelijke bepaling, opgenomen in het Bürgerliches Gesetzbuch (Vierde Boek Familierecht, 1631, lid 2): *Kinderen hebben recht op een geweldvrije opvoeding. Lichamelijke bestraffing, geestelijke kwetsing en andere vernederende maatregelen zijn ontoelaatbaar.*

Vóór 2000 verbood de wet uitsluitend het gebruik van vernederende opvoedingsmaatregelen, zonder deze nader te specificeren. In de nieuwe wetstekst is het verbod verder uitgebreid tot het gebruik van lichamelijke bestraffing (waaronder de lichte tik op de vingers) en geestelijke kwetsingen.

Op de overtreding van het wettelijk verbod staan geen sancties. De wet beoogt primair de norm te stellen dat het gebruik van iedere vorm van geweld in de opvoeding van kinderen ontoelaatbaar is. Dus ook die vormen van fysiek en psychisch geweld die in het Wetboek van Strafrecht niet uitdrukkelijk strafbaar zijn gesteld.

Overeenkomsten

De wettelijke bepalingen tot het tegengaan van geweld tegen kinderen bij de opvoeding in Zweden, Oostenrijk, Denemarken en Duitsland vertonen een grote mate van overeenkomst. In de vier landen zijn de bepalingen bedoeld om kinderen bescherming te bieden tegen alle vormen van geweld. Er is geen sprake van bestraffing of vervolging van ouders bij overtreding van de wet. De wettelijke bepalingen zijn normstellend bedoeld en primair gericht op beïnvloeding van volwassenen om zich te onthouden van geweld tegen kinderen, zoals alle burgers in het maatschappelijk verkeer zich hebben te onthouden van elke vorm van geweld. De bepalingen zijn daarmee een aanvulling op enerzijds de verbodsbepalingen met betrekking tot het gebruik van geweld uit het Wetboek van Strafrecht en anderzijds de kinderbeschermingsmaatregelen die het burgerlijk recht biedt om kinderen zonnodig bescherming te kunnen bieden tegen ernstige bedreigingen van hun belangen of gezondheid in de opvoedingssituatie.

Het einddoel van de wettelijke regelingen is in alle bestudeerde landen de (betere) bescherming van kinderen tegen alle vormen van geweld door ouders en verzorgers, maar ook door andere volwassenen. De wetgevers streven met de invoering van het verbod in de eerste plaats naar een verandering van de mentaliteit onder de bevolking, of versterking van de al bestaande publieke opinie, opdat volwassenen zich zullen onthouden van het gebruik van iedere vorm van lichamelijk of geestelijk geweld tegen kinderen. Hiermee beoogt men aan kinderen dezelfde bescherming van hun fysieke integriteit en menselijke waardigheid te bieden als aan volwassenen. Tevens wil de wetgever hiermee een raamwerk creëren voor oudervoorlichting en -ondersteuning en voor preventieve interventies die escalaties van fysiek straffen naar mishandeling kunnen voorkomen.

In geen van de landen heeft de wetgever met de invoering van de verbodsbepalingen de bedoeling gehad sanctionerend of controlerend op te treden in de richting van ouders en andere opvoeders. De wettelijke regelingen hebben evenmin tot doel de opvoedingsvrijheid van ouders aan te tasten, maar wel om grenzen te stellen aan de middelen die ouders en andere opvoeders bij de uitoefening van hun recht op opvoeden mogen gebruiken. Met de invoering van de wettelijke regelingen pogen de wetgevers in de vier landen opvoeders hiervan bewust te maken.

In de vier landen zijn de volgende *argumenten* naar voren gebracht:

- Een expliciete wettelijke normstelling tegen fysieke bestraffing schept duidelijkheid over de intenties van de wetgever, zowel in de richting van ouders, andere opvoeders en kinderen, als in de richting van de rechterlijke macht.
- Een wettelijke regeling sluit aan bij de huidige maatschappelijke opvattingen en internationale rechtsverdragen dat kinderen dezelfde rechten hebben als volwassenen op vrijwaring van geweld en bescherming van hun lichamelijke en geestelijke integriteit.
- Een wettelijke regeling biedt een goed uitgangspunt voor de bestrijding van kindermishandeling. Niet alleen ouders krijgen hiermee meer duidelijkheid, maar ook beroepskrachten kunnen nu gelegitimeerd eerder zaken aan de orde stellen en ondersteuning bieden of interveniëren bij situaties waarin ouders (te) vaak (te) streng fysiek straffen.
- Uit wetenschappelijke literatuur blijkt in toenemende mate dat fysiek straffen de gezonde ontwikkeling van kinderen in gevaar brengt en kan leiden tot diverse vormen van antisociaal gedrag.

In Engeland heeft men na een uitvoerige consultatieronde besloten om geen wetswijziging in te voeren, onder meer omdat daarvoor onvoldoende maatschappelijk draagvlak zou bestaan. Daarnaast zou bestaande wetgeving voldoende bescherming bieden.

Randvoorwaardelijke acties

Voorlichtingscampagnes

In Zweden is direct na invoering van de wetswijziging een grootscheepse campagne gevoerd met het doel de regeling breed bekend te maken. In de jaren daarna is herhaaldelijk informatie verspreid door de overheid in samenwerking met het particulier initiatief. Tussen 1998 en 2001 is nogmaals een grote voorlichtingscampagne gevoerd door de overheid en particulier initiatief. Bij deze campagne zijn ouders, kinderen en beroepsgroepen benaderd met informatie over fysiek straffen enerzijds en preventie van opvoedingsproblemen en kindermishandeling anderzijds.

Oostenrijk heeft rond de invoering van de wet geen campagne gevoerd, maar heeft enkele jaren later in het bredere kader van campagnes tegen huiselijk geweld aandacht besteed aan geweld tegen kinderen.

In Denemarken is na de wetswijziging eenmalig een grootschalige campagne gevoerd, voornamelijk gericht op het informeren van ouders. Beroepskrachten werden hier vooral ingeschakeld als verspreiders van voorlichtingsmaterialen. Op kleine schaal vindt nog steeds voorlichting aan ouders plaats.

Ook in Duitsland is een uitvoerige campagne gevoerd, gericht op ouders en beroepsgroepen. In afwijking van Zweden en Denemarken is de Duitse campagne niet alleen nationaal gevoerd (met posters, advertenties en tv-spotjes), maar ook door lokaal georganiseerde publieksevenementen, cursussen et cetera.

Flankerend beleid

Zweden kent een systeem van jeugdgezondheidszorg en gezinspolitiek (o.a. gezinssubsidies, ouderschapsverlof) gericht op het ondersteunen van ouders met jonge kinderen bij de opvoeding. De wetgeving en uitvoeringspraktijk ten aanzien van familierechtelijke zaken en kindbescherming zijn in de laatste jaren steeds duidelijker nadruk gaan leggen op de 'best interests' van het kind. Recent heeft een overheidscommissie inzake kindermishandeling een reeks van aanbevelingen gedaan om de aanpak van kindermishandeling verder te verbeteren. In deze aanbevelingen staat het voorkomen van en vroegtijdig interveniëren bij geweld in de opvoeding centraal.

Ook in Oostenrijk zien we aansluitende inspanningen op het gebied van preventie van gezinsgeweld - zoals de oprichting van een *Platform gegen Gewalt in der Familie* - en maatregelen op het gebied van jeugdwelzijn, jeugdbescherming en opvoedingsondersteuning. Ruim de helft van alle ouders bezoekt vrijwillig de gratis aangeboden *Elternberatung* (opvoedingsconsultatiebijeenkomsten).

Ten aanzien van Denemarken is, buiten de eerdergenoemde campagnes, minder duidelijk flankerend beleid aangetroffen. Wel wordt in de jeugdgezondheidszorg veel nadruk gelegd op de ondersteuning van jonge gezinnen.

In Duitsland is aansluitend op de wetgeving tegen fysiek straffen een nieuwe formulering opgenomen in de jeugdhulpverleningswet, waarin staat dat ouders ondersteund moeten worden bij het geweldloos oplossen van conflicten in het gezin. Deze wet vormt een belangrijk kader voor de uitvoering van opvoedingsondersteuning en kindbescherming in de verschillende deelstaten. Daarnaast zijn aansluitende wetwijzigingen doorgevoerd, onder meer op het gebied van huiselijk geweld.

Informatie over effectiviteit

Informatie over de effectiviteit van de wettelijke regeling is in de vier onderzochte landen slechts beperkt aanwezig. Het beschikbare onderzoek is vooral gericht op attitude en het gebruik van fysieke straffen. Gegevens over een mogelijke vermindering van kindermishandeling zijn zeer schaars. Voorts is opvallend dat het beschikbare effectonderzoek vrijwel uitsluitende betrekking heeft op fysiek geweld en niet op andere vormen van vernederende behandeling van kinderen.

Effecten op attitude

In 2000 stond in Zweden 11% van de ouders positief tegenover fysiek straffen (tegenover 26% in 1981, twee jaar na invoering van de wet). 34% van de ouders meende dat milde of matige straf soms nodig is als opvoedingsmethode. Van de ouders vond 56% fysiek straffen geheel onacceptabel, bij jongeren is dit minstens 80%. Vooral slaan van kinderen in het openbaar wordt beschouwd als 'not done'.

In Oostenrijk is er weinig onderzoek op dit punt. Uit een onderzoek twee jaar na invoering van de wet bleek dat bijna 70% van de ouders fysiek straffen in de opvoeding categorisch afwijst. Over de jaren daarvoor en daarna hebben wij geen gegevens kunnen achterhalen.

In Denemarken is uit de schaarse gegevens op te maken dat sinds het begin van de jaren tachtig een steeds groter deel van de bevolking tegenstander is van fysiek straffen van kinderen (26% in 1980 versus 57% in 1997), maar onduidelijk is of dit percentage sinds de wetwijziging van 1997 nog verder is gestegen. Opvoedingswaarden van ouders lijken op te schuiven van het accepteren van fysieke straf naar positieve manieren van het stellen van grenzen en regels.

In Duitsland is een eerste onderzoek verricht naar effecten van de wetwijziging van 2000. Hieruit blijkt dat de nieuwe wettelijke regeling geaccepteerd wordt door het overgrote deel van de bevolking. Tevens blijkt dat de bevolking gevoeliger is geworden voor wat wel en niet toelaatbaar is volgens de wet. In vergelijking met tien jaar geleden is de acceptatie van fysieke bestraffing als opvoedingsmiddel bij ouders en jongeren afgenomen.

Effecten op het gebruik van fysieke straffen

In Zweden is het gebruik van fysieke straf in de opvoeding van kinderen in de loop der jaren afgenomen. Deze afname was al ingezet voorafgaand aan de wet uit 1979 (van ongeveer 90% in het begin van de jaren zestig naar 51% van alle ouders in 1980), maar is blijkens onderzoek uit 2000 daarna doorgezet. In 2000 paste slechts 8% van de ouders minstens eenmaal per jaar fysieke straf toe. Deze afname betreft diverse vormen van fysieke bestraffing, waaronder vormen die potentieel ernstig letsel aan een kind kunnen toebrengen zoals (hard) slaan met de vuist of een voorwerp en schoppen. Minder duidelijk is of ook een afname heeft plaatsgevonden van zeer ernstige vormen van fysiek geweld, zoals dreiging met of gebruik van een wapen.

In Oostenrijk bleek kort na de wetwijziging (begin jaren negentig) een kwart van de ouders bij gelegenheid fysieke straf toe te passen, en 5% ernstige gewelddadige vormen van straf. Onderzoeksgegevens over de jaren daarvoor of daarna zijn niet beschikbaar.

In Denemarken is geen specifiek evaluatieonderzoek naar dit onderwerp verricht. Het toepassen van fysiek straffen lijkt sinds het eind van de jaren zestig weliswaar afgenomen, maar nog steeds een derde van de ouders gebruikt af en toe fysieke straf.

In Duitsland is in de afgelopen tien jaar een afname van geweld in de opvoeding gemeten, maar ook hier blijkt nog steeds een aanzienlijk deel van de ouders (bijna 60%) af en toe een oorveeg uit te delen. Het toedienen van zware fysieke bestraffing (een aframmeling of slaan met een voorwerp) is met 30% afgenomen naar 3%. Het is nog te vroeg na de invoering van de wetwijziging om duidelijke effecten daarvan te kunnen waarnemen.

Effecten op kindermishandeling

Over effecten van de wetgeving op de omvang van kindermishandeling is weinig informatie voorhanden. In alle vier de onderzochte landen ontbreken duidelijke gegevens over de omvang van kindermishandeling vóór en na de wetwijzigingen.

In Zweden blijkt het aantal meldingen bij de politie van mishandeling van kinderen tot 15 jaar sinds 1984 een constant sterk stijgende lijn te vertonen. Bij nadere analyse hiervan blijkt echter dat het aantal ernstige letsels aanzienlijk is afgenomen in verhouding tot het aantal gevallen van licht of geen letsel. Waarschijnlijk is de genoemde toename vooral een gevolg van de toegenomen bereidheid om (ook lichtere vormen van) geweld tegen kinderen bij de politie te melden. Overigens zijn deze cijfers van meldingen bij de politie een vrij slechte indicator van de omvang van kindermishandeling. Helaas zijn er geen landelijke gegevens over de meldingen die binnenkomen bij de lokale Instellingen voor Sociale Dienstverlening - de meldpunten die moeten worden ingeschakeld bij elk vermoeden van mishandeling, verwaarlozing of zorgwekkende opvoedingssituaties. Ook andere door ons bestudeerde indicatoren (vragenlijstonderzoek onder ouders en jongeren, meldingen van kinderen zelf, registraties van kinderdoding) maken het niet mogelijk om harde conclusies te trekken over feitelijke verschuivingen in de omvang van kindermishandeling.

In Oostenrijk en Denemarken zijn geen valide nationale gegevens over de incidentie of meldingen van kindermishandeling voorhanden, waaruit eventuele effecten van de wetgeving zijn af te leiden.

In Duitsland is sprake van een toename van het aantal meldingen door volwassenen van lichamelijk geweld bij kinderen. Tevens is het aantal meldingen door kinderen verhoogd met bijna 45%.

Kanttekeningen

De schaarste aan informatie over de effecten van de wettelijke regelingen is deels te verklaren doordat in Denemarken en Duitsland de wetwijziging van relatief recente datum is.

Longitudinaal onderzoek is daar (nog) niet of nauwelijks beschikbaar.

Uit de literatuur is bekend dat betrouwbare cijfers over de omvang van fysieke bestraffing en kindermishandeling zeer moeilijk te achterhalen zijn. Cijfers betreffende het aantal meldingen of aangiften zijn vaak niet representatief, omdat een groot deel van de (vermoedens van) zorgwekkende opvoedingssituaties niet wordt gemeld. Dit geldt ook voor landen waar een meldplicht bestaat, zoals in Zweden en Denemarken. Een toename in het aantal meldingen c.q. aangiftes kan het gevolg zijn van toegenomen alertheid op of verminderde acceptatie van gezinsgeweld, en zo een feitelijk afname of gelijkheid van de omvang maskeren. Ook cijfers uit bevolkingspeilingen zijn niet eenvoudig te interpreteren: samenstelling van de steekproef en wijze en inhoud van vraagstelling kunnen de uitkomsten beïnvloeden en daarmee

vergelijkingen tussen peilingen bemoeilijken.

Met de beschikbare gegevens is het niet mogelijk om onderscheid te maken tussen effecten van wetgeving 'an sich', randvoorwaardelijke acties, veranderingen in de bredere maatschappelijke en culturele context in de afgelopen decennia (zoals toegenomen welvaart en veranderde opvoedingsstijlen) en de invloed van het maatschappelijke debat rond de wetswijziging.

Samengevat

Samengevat blijkt uit de beschikbare informatie dat een wettelijke regeling - in combinatie met voorlichting en ondersteunende maatregelen voor ouders en beroepskrachten - een bijdrage kan leveren aan een verminderde acceptatie van geweld in de opvoeding ten gunste van positieve correctiemiddelen, alsmede aan een afname van fysieke bestraffing als opvoedingsmiddel. Effecten op het terugdringen van kindermishandeling zijn niet aantoonbaar, hoewel de stijging van het aantal meldingen in Zweden en Duitsland lijkt te wijzen op een grotere alertheid en meldingsbereidheid. In de onderzochte landen zijn geen aanwijzingen gevonden dat de wetswijziging wordt ervaren als een inperking van de opvoedingsvrijheid van ouders.

1. *De Nederlandse overheid dient, als het gaat om de bescherming van kinderen tegen opvoedingsgeweld, helder te zijn over het beoogde doel en haar taak en verantwoordelijkheden daarin.*

Voor een goede discussie en besluitvorming is helderheid over het beoogde doel essentieel. Pas wanneer duidelijk is wat men beoogt te bereiken, kan nagegaan worden welke middelen daartoe ingezet moeten worden. Met de wettelijke regelingen in de vier onderzochte landen hebben de betreffende overheden vooral tot doel het verbeteren van de bescherming van kinderen tegen alle vormen van geweld. Als middel daartoe achten zij een heldere normstelling, waaruit expliciet duidelijk wordt dat ouders zich dienen te onthouden van elke vorm van fysiek en psychisch geweld tegen kinderen, noodzakelijk. Het is aan te bevelen dat ook de Nederlandse overheid een duidelijk standpunt formuleert over het belang van het beschermen van kinderen tegen opvoedingsgeweld. In dat standpunt dient zij mee te nemen of en, zo ja, op welke wijze de overheid de norm wil uitdragen dat geweld tegen kinderen onacceptabel is. Het antwoord op deze vraag is mede afhankelijk van de visie die de overheid heeft op haar eigen taak en verantwoordelijkheid in deze.

2. *Als de overheid de norm wil uitdragen dat iedere vorm van geweld tegen kinderen onacceptabel is, verdient het aanbeveling hiertoe een wettelijke regeling in te voeren.*

Als de overheid de norm wil stellen dat geweld tegen kinderen ontoelaatbaar is, dan kan blijkens deze inventarisatie een wettelijke regeling daaraan een bijdrage leveren. Door een wettelijke regeling committeert de overheid zich aan het uitdragen van deze norm. De vraag of het uitdragen van deze normstelling even goed mogelijk is zonder een wettelijke regeling, is op grond van deze inventarisatie strikt genomen moeilijk te beantwoorden. Wel blijkt uit de inventarisatie dat een wettelijke regeling duidelijke voordelen biedt, namelijk:

- duidelijkheid over de intenties van de wetgever;
- het bieden van een goed kader voor voorlichtende en ondersteunende maatregelen;
- een duidelijke stimulans voor deze maatregelen.

In de onderzochte landen zijn geen aanwijzingen gevonden dat de wetswijziging nadelige effecten heeft of als een inperking van de opvoedingsvrijheid van ouders wordt ervaren. In het geval de overheid kiest voor het treffen van een wettelijke regeling verdient het aanbeveling, gezien de ervaring in de besproken landen, een bepaling op te nemen in het Burgerlijk Wetboek, die gericht is op alle vormen van geweld en geformuleerd is vanuit de rechten van het kind. Hiermee worden de positieve uitgangspunten en bedoelingen van de normstelling benadrukt en wordt vermeden dat de regeling ten onrechte associaties oproept met mogelijke sancties of het 'controleren' van ouders.

1. *Een wettelijke regeling dient gepaard te gaan met aanvullende maatregelen op het gebied van voorlichting, ondersteuning van ouders en beroepskrachten en onderzoek.*

Ter verhoging van de acceptatie en het effect van een wettelijke regeling is het ten slotte noodzakelijk dat aanvullende maatregelen worden genomen in de sfeer van:

- een voorlichtingscampagne bij de introductie van de regeling;
- ondersteunende voorzieningen voor ouders en beroepskrachten;
- evaluatie- en effectonderzoek.

Consultatie van belanghebbende groeperingen voorafgaand aan de wetswijziging is wenselijk om een breed draagvlak voor de veranderingen te creëren.

Op al deze punten kan worden geleerd van de ervaringen die hiermee in de onderzochte landen zijn opgedaan.